

УДК 327(437.6)(470+571)

Д.М. КУПАР

СЛОВАЦЬКО-РОСІЙСЬКІ ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ В 1993-2006 РОКАХ

Купар Діана Миколаївна – аспірант 2-го року навчання кафедри країнознавства Закарпатського державного університету

В статті досліджуються становлення та розвиток системи міждержавного співробітництва Словацької Республіки та Російської Федерації. Аналізуються внутрішньополітичні чинники здійснення зовнішньої політики держав. Значна увага приділяється ставленню Заходу до ролі Росії в зовнішньополітичній концепції Словаччини в зазначений хронологічний період.

Ключові слова: Словацька Республіка; Російська Федерація; зовнішня політика; співробітництво.

В статье исследуются становление и развитие системы межгосударственного сотрудничества Словацкой Республики и Российской Федерации. Анализируются внутривнутриполитические факторы осуществления внешней политики государств. Значительное внимание уделяется отношению Запада к роли России во внешнеполитической концепции Словакии в указанный хронологический период.

Ключевые слова: Словацкая Республика; Российская Федерация; внешняя политика; сотрудничество.

The article deals with the formation and development of bilateral cooperation between the Slovak Republic and the Russian Federation. The impact of domestic factors on foreign policy of the states is analyzed. Much attention is paid to the attitude of the western countries to Russia's role in foreign policy concept of Slovakia in given chronological period.

Key words: the Slovak Republic; the Russian Federation; foreign policy; cooperation.

© Д.М. Купар, 2012

Постановка проблеми. Важливі геополітичні зміни кінця ХХ століття – розпад СРСР, ОВД, РЕВ, закінчення холодної війни, зникнення біполярного поділу світу – заклали підвалини для корінної перебудови всієї системи міжнародних відносин. Змінилася роль Центрально-Східної Європи у світовій політиці. Протягом століть країни даного регіону переважно відігравали роль об'єктів, а не суб'єктів у міждержавних відносинах. В 90-х роках ХХ століття держави даного регіону отримали можливість самостійно здійснювати свою внутрішню політику та обирати вектор зовнішньополітичного розвитку. Водночас відбулось становлення нової російської державності та посилювалося прагнення політичної еліти відновити втрачені сфери впливу в регіоні. Нова геополітична роль країн Центрально-Східної Європи, процеси європейської інтеграції, глобалізація та лібералізація світової економіки, суспільно-політичні трансформації всередині держав – є важливими факторами розвитку двосторонніх відносин між Словацькою Республікою та Російською Федерацією, які є об'єктом даного дослідження. Головним козиром Словаччини на міжнародній арені попри невелику територію і п'ятимільйонне населення є її геополітичне положення. Регіон Центрально-Східної Європи не може ефективно функціонувати без участі Словаччини в інтеграційних процесах, а отже, країна може розглядатися як один із важелів впливу на весь регіон, а також на політику України. Таким чином, через вплив на політику Словаччини Росія може просувати свої інтереси в даному регіоні.

Враховуючи подібність внутрішньополітичних та зовнішньополітичних умов розвитку Словаччини та України, вивчення двосторонніх словацько-російських відносин заслуговує на увагу українських науковців та державних діячів, оскільки

може допомогти у створенні прагматичної концепції українсько-російського міждержавного співробітництва за умов інтеграції в європейські структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана проблема в окремих аспектах знайшла своє відображення у працях відомих російських [2, 5, 11, 12] та словацьких учених [7, 15, 17], а також у матеріалах західних аналітичних центрів, зокрема Центру Стратегічних та міжнародних досліджень (The Center for Strategic and International Studies) [16] та Центру аналізу європейської політики (The Center for European Policy Analysis) [20].

Результатом дослідження трансформаційних процесів у країнах Центрально-Східної Європи стало трьохтомне колективне видання російських учених Інституту слов'янознавства й балканістики Російської академії наук «Центрально-Східна Європа у другій половині ХХ ст.». У другій частині третього тому, який присвячений аналізу особливостей розвитку окремих країн Центрально-Східної Європи, значна увага приділяється трансформаційним процесам у політиці та економіці Словаччини та основним напрямам російсько-словацького співробітництва [11].

У двотомній праці російських науковців за редакцією В.В.Мар'їної «Чехія і Словаччина у ХХ ст.: нариси історії» досліджуються основні моменти в історії Чеської та Словацької Республік у другій половині ХХ ст. У розділі «Перше десятиліття політичної історії Словацької Республіки 1993-2003» особлива увага приділяється діяльності прем'єр-міністра В. Меч'яра та особливостям формування зовнішньополітичного вектора держави після приходу до влади М. Дзурінди [12].

Дослідження процесів становлення політичних сил соціал-демократичного спрямування в Сло-

вацькій Республіці знайшло своє відображення в одному з розділів праці д.і.н. Е.Г. Задорожнюк «Соціал-демократія в Центральній Європі» [5].

Особливості словацько-російського співробітництва в першій половині 90-х років ХХ ст. аналізуються у праці відомого словацького вченого А. Дулеби «Сліпий прагматизм словацької східної політики. Актуальна парадигма словацько-російських двосторонніх відносин». Автор праці критикує занадто проросійську політику В. Меч'яра, яка не забезпечує національних інтересів Словаччини, а є вигідною лише певним політичним колам [17].

У праці «Досвід демократичних перетворень Словаччини» словацькими вченими Інституту суспільних проблем було здійснено комплексне дослідження глибоких суспільно-політичних та економічних перетворень здійснених у Словаччині з моменту отримання незалежності, а також проведено аналіз процесу формування зовнішньої політики держави [7].

В ході дослідження автором також проаналізовано значну кількість матеріалів інформаційного характеру російської [1, 6] та словацької преси [14, 21, 22].

Оскільки **основною метою** даного дослідження є аналіз особливостей становлення та розвитку системи словацько-російських політичних відносин, автор ставить перед собою наступні наукові **завдання**:

- проаналізувати внутрішньополітичні чинники здійснення зовнішньої політики Словачької Республіки;
- дослідити особливості двосторонніх словацько-російських відносин у період перебування при владі прем'єр-міністра В. Меч'яра;
- охарактеризувати розвиток політичних відносин Словаччини та Росії в умовах активної інтеграції Словачької Республіки в євроатлантичну структуру;
- висвітлити ставлення Заходу до розвитку словацько-російського співробітництва у вказаний хронологічний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як стверджують деякі російські науковці протягом 90-х років концептуальні основи зовнішньополітичної стратегії Росії пройшли серйозну еволюцію. В перші роки після розпаду СРСР Росія прагнула швидкого й безболісного включення в геополітичну та гео економічну систему західних країн. Проте важка економічна криза та політична нестабільність ускладнили відносини із західними державами. Росію починають сприймати як джерело загроз, а не як повноцінного партнера. Цими настроями скористалися ті правлячі кола, для яких зближення із Заходом означало втрату економічних позицій, політичного впливу та соціального статусу. Неспівпадіння інтересів Росії та західних держав почало сприйматися як прояв невирішеного конфлікту та «духовної» несумісності Росії і Європи. З приходом до влади В. Путіна ключовим елементом побудови зовнішньополітичної концепції Росії є твердження про те, що політика повинна бути прагматичною, економічно ефективною та забезпечувати національні інтереси держави. Згідно із цими принципами і до сьогодні формується

співробітництво Російської Федерації з суб'єктами міжнародних відносин [10, с. 26-27].

Словаччина після отримання незалежності в 1993 р. довгий час не могла обрати зовнішньополітичний вектор, вагаючись між євроатлантичною інтеграцією та іншими шляхами розвитку, які відводили їй роль мосту між Заходом та Сходом. Основними проблемами становлення зовнішньої політики були відсутність відповідного досвіду, брак кваліфікованих кадрів, наявність авторитарних рис в управлінні [13, с. 15]. В перше десятиліття історії молодого республіки вектор зовнішньої політики на пряму залежав від внутрішньополітичної ситуації в державі. Зовнішньополітичні позиції політичних гравців у Словаччині та їх відносини з міжнародними акторами відображали більшою мірою не їх зовнішньополітичні позиції, а внутрішньополітичні програми та ставлення до демократичних цінностей [7, с. 98]. Відомий словацький аналітик А. Дулеба в інтерв'ю словацькій газеті «Тиждень» висловив думку, що у випадку зміцнення економічних та політичних позицій Росії у Східній Європі – континенту загрожує поділ, де з одного боку матимемо класичну демократію, а з іншого – керувану (російська модель), і Словаччина якраз знаходиться на кордоні двох світів. Небезпечним є той факт, що з часом російський режим може стати привабливим для країн по той бік кордону [18].

Серед науковців існує думка, що роль невеликих держав завжди визначатимуть фактори, які знаходяться в прямій залежності від міжнародної обстановки і малі держави, через свою незначну потужність з позиції сили, не можуть впливати на розвиток світової політики [8, с. 20]. Як стверджують російські дослідники, для проведення самостійної політики Словаччині бракує політичних та економічних важелів. Вплив держави на європейську політику можливий лише за умов союзу з іншими державами ЄС [3].

Що стосується розвитку словацько-російських міждержавних відносин, як зазначають російські вчені, вони пройшли складний шлях розвитку. Дипломатичні відносини між Росією та Словаччиною були встановлені 1 січня 1993 р. В травні 1993 р. сторони уклали договір про економічне та науково-технічне співробітництво, а в серпні того ж року біли підписані договори про дружні відносини та договір про військове співробітництво [2, с. 24]. Договір про дружні відносини та співробітництво між Російською Федерацією та Словачькою Республікою відображає геополітичні реалії початку 90-х років, коли відбувалося становлення нової системи міждержавних відносин, формування зовнішньої політики молодого Словачької Республіки та пошук Росією нової ролі на міжнародній арені. Документ декларує прагнення сторін до забезпечення миру, зміцнення безпеки та розвитку співробітництва в Європі, а також бажання подолати наслідки «холодної війни», розпочати новий етап двосторонніх відносин. Дається негативна оцінка подіям 1968 р. та тривалому перебуванню радянських військ на чехословацькій території. Передбачалися активні політична, економічна, культурна, наукова та міжрегіональна співпраця, взаємозв'язки у сфері енергетики та інформаційних технологій, а також

захист прав національних та етнічних меншин [4]. Проте, як відзначають деякі дослідники, згідно з умовами договору Словаччина зобов'язувалася надавати перевагу не регіональним організаціям безпеки, як до прикладу НАТО, а загальноєвропейським і менш розділюючим на зразок ОБСЄ, яка відкрита для всіх охочих, але ні для кого не є достатнім авторитетом. Відразу стає зрозуміло, що дані умови були вигідні насамперед Росії [17, с. 21].

У лютому 1993 р. президентом країни став представник Руху за Демократичну Словаччину (РЗДС) М. Ковач, прем'єр-міністром – В. Меч'яр. Парламентські вибори восени 1994 р. підтвердили, що словацьке суспільство надає перевагу популістській політиці РЗДС, який набрав 35 % голосів. Меч'яр отримав можливість формування урядової коаліції та пост прем'єр-міністра. Сформувалася правляча коаліція, в якій Об'єднання робітників Словаччини відкидало ЄС та НАТО, ринкову економіку, а націоналістично налаштована Словацька національна партія виступала проти приватизації і будь-яких поступок угорській меншині в Словаччині [11, с. 246-247].

Для Словаччини почався час неприйняття країни Заходом та повернення політичної еліти обличчям до Росії. Причиною цього було неприйняття стилю правління Меч'яра демократичними державами, а оскільки правляча коаліція усвідомлювала, що при дотриманні існуючого внутрішньополітичного курсу здійснення євроатлантичних прагнень Словаччини є неможливим – було прийнято рішення переконати населення в тому, що західна модель розвитку є для Словаччини неприйнятною. Поширеною стає ідея «третього шляху», яку підтримували російські правлячі кола, зацікавлені в збереженні правлячого режиму з ряду політичних та економічних причин [7, с. 98-99].

Словаччина все більше відставала від своїх сусідів у сфері системних перетворень – приватизації, реформи банківського сектора, створення фондового ринку. Чез р повільність інституційних перетворень та відсутність серйозних іноземних інвестицій затримувалася структурна реорганізація реального сектора економіки [11, с. 253].

За час перебування Меч'яра на посту прем'єр-міністра значно погіршилося міжнародне становище Словаччини і загострилися відносини з сусідніми країнами, зокрема з Чехією та Угорщиною. Попри те, що в урядовій програмі проголошувався курс на європейську інтеграцію, поведінка прем'єр-міністра не сприяла реалізації даної цілі. В Європі його починають сприймати на рівні з С. Мілошевичем та О. Лукашенком. Зовнішній борг Словаччини зріс з 4,3 млрд. доларів у 1994 р. до 11,9 у 1998 р. [12, с. 392-393]. В 1997 році Мадлен Олбрайт назвала Словаччину «чорною діркою в серці Європи» [16, с. 78].

В той же час створювалися умови для широкій співпраці Росії та Словаччини в галузі атомної енергетики, військово-промислового та будівельного комплексів, залізничного транспорту та співробітництва на регіональному рівні. У взаємній торгівлі діяв режим найбільшого сприяння. З 1995 р. Словаччина розповсюджує на торгівлю з Росією ре-

жим Генеральної системи преференцій – на імпорт з Російської Федерації діють нульові або наполовину знижені ставки митного тарифу [11, с. 270]. Уряд Меч'яра не вжив потрібних заходів для обмеження ролі Росії в ресурсозабезпеченні словацької економіки. Це дозволило Росії утримувати монополію в поставках на словацький ринок енергоресурсів і перевести свій експорт на довгострокову основу. На основі підписаного в 1997 р. контракту Росія стабілізувала умови транзиту через територію СР природного газу в Західну Європу [11, с. 271].

На Мадридській зустрічі в липні 1997 р. Словаччина не отримала запрошення в якості можливого кандидата на переговори про членство в НАТО. В квітні того ж року російський прем'єр-міністр В.С. Черномірдин у супроводі численної делегації здійснив офіційний візит у столицю Словаччини. Були підписані важливі угоди у сфері енергетики та поширення інформації, а також у військово-технічній галузі. Домовленість про співробітництво в галузі оборонної техніки регулювала взаємні поставки озброєння, спільні дослідження, координацію виробництва традиційних систем озброєння та інші питання. Квітневі домовленості, на думку деяких аналітиків, стали однією з найбільш вагомих причин виключення Словаччини з програми розширення НАТО на Схід. Російська сторона також виступила з власними гарантіями безпеки. Голова Національної партії Словаччини Ян Слота 10 квітня 1997 р. провів з російським посланцем С.Зотовим переговори щодо надання Словаччині гарантій нейтралітету з боку Російської Федерації. Гарантії нейтралітету були протягом року схвалені політичною елітою Росії і розглядались як можлива альтернатива інтеграції Словаччини до Північноатлантичного альянсу [15, с. 69].

Ситуація всередині країни ставала все більш напруженою. 4 вересня 1997 р. в словацькому місті Мартіні відбулась конференція п'яти опозиційних партій, які створили так звану Словацьку демократичну коаліцію (СДК) з метою усунення на виборах уряду Меч'яра. За результатами парламентських виборів 25-26 вересня 1998 р. РЗДС набрав тільки 27 % голосів, в той час як опозиційний блок – 57%. Прем'єр-міністром став лідер СДК М. Дзурінда [5, с.81]. Парламентські вибори 1998 р. були доленосними для Словаччини з точки зору її економічного розвитку та зовнішньополітичної орієнтації. На думку деяких російських учених на прикладі Словаччини за рік до подій в Косово Захід відпрацьовував модель усунення неприйнятною політичної сили шляхом ідеологічного пресингу, хоча авторитарна політика колишнього прем'єра давала достатньо підстав для звинувачень. Словаччина виявилася надто малою країною з нестійким лідером для того, аби позиціонувати себе як міст між Заходом та Сходом [12, с.394].

Уряд Мікулаша Дзурінди взяв рішучий курс на євроатлантичну інтеграцію. Протягом першого місяця перебування при владі Дзурінда здійснив шість офіційних візитів до столиць головних держав-членів НАТО та ЄС. На Вашингтонському самміті НАТО в квітні 1999 р. Словаччина включена до списку країн-кандидатів. На саміті ЄС у

Хельсінкі в грудні 1999 р. розпочалися переговори з приводу вступу до ЄС. Переговорний процес щодо вступу в НАТО стартував після Празького саміту [16, с.78]. Перемога в травні 1999 р. на президентських виборах Р.Шустера укріпила позиції кабінету М.Дзурінди, а також посилила прозахідний курс в зовнішній політиці, а отже, згорталися економічні та політичні зв'язки з Росією. Уряд поставив перед собою завдання детінізації та деполітизації торгових відносин, а також перегляду договірно-правової бази. Уряд підтримав НАТО під час проведення операції в Югославії, надаючи аеропорти та транспортні комунікації. В той же час президент, колишній голова Словацького парламенту ЧССР та член ЦК Компартії Словаччини, підкреслював, що має намір розвивати дружні та партнерські відносини з Росією, посиляючись на слов'янське коріння та близькість культур [12, с.400].

Переломним моментом у визначенні основного зовнішньополітичного вектора країни було голосування в парламенті про «Стратегію безпеки Словацької Республіки» в березні 2001 р. та «Оборонної стратегії Словацької Республіки» в травні 2001 р. Більшість політичних партій, представлених у парламенті, включно з опозиційним РЗДС, проголосували за прийняття стратегічно важливих документів, які визначали членство в ЄС та НАТО зовнішньополітичним пріоритетом Словаччини [7, с.98]. Причиною «похолодання» словацько-російських відносин були не лише євроатлантичні прагнення уряду, але і той факт, що в 1994-1998 роках російська дипломатія підтримувала лише ті політичні сили, які знаходилися при владі, ігноруючи опозицію. Тільки під час візиту в Братиславу міністра закордонних справ Росії Ігоря Іванова в січні 2001 р., який підкреслив, що Росія прагне розвивати нові відносини із Словаччиною та підтримує її євроатлантичний курс, стало зрозумілим, що російська політична еліта відмовилася від прагнень змінити зовнішньополітичний вектор Словаччини [7, с.102].

М. Дзурінда здійснив перший офіційний візит в Росію в 2003 р. з метою покращення відносин між країнами та розширення економічного співробітництва. В своєму інтерв'ю одній з газет він заявив, що словацько-російські політичні відносини знаходяться на хорошому рівні, а здатність Словаччини сприяти партнерству Росії з ЄС та НАТО визначатиме її успіх як повноправного члена цих організацій. В даному контексті, як заявив прем'єр, відносини з Росією сприймаються як один з пріоритетів словацької зовнішньої політики [6].

Вступ Словаччини до ЄС та НАТО в 2004 р. став переломним моментом у процесі становлення Словаччини як європейської країни. І російські, і західні вчені визнають, що реальної альтернативи процесу євроінтеграції для Словаччини не було. Це розуміли громадяни, котрі підтримали входження країни до ЄС на референдумі 2003 р., курс на європейську інтеграцію проголошували майже всі політичні сили, неминучість даного процесу визнавав і сам В. Меч'яр [12, с. 414].

Набуття Словаччиною членства в ЄС та НАТО змінило формат двосторонніх відносин з Росією. Відтепер відносини Росії з НАТО та ЄС не можуть

не впливати на відносини з Словаччиною. Крім того, торгівельні зв'язки з Росією Словаччина може врегульовувати тільки за посередництвом ЄС. Отже, членство Словаччини в євроатлантичних структурах значно укріпило міжнародні позиції держави та підвищило її рейтинг як партнера у двосторонніх відносинах [7, с. 103].

Західні аналітики та ЗМІ підкреслюють, що за час перебування при владі кабінету М. Дзурінди Словаччина отримала значні геополітичні переваги внаслідок активної зовнішньої політики на локальному (Вишеградська група), регіональному (ЄС) та міжнародному (НАТО та ООН) рівнях. Країна також переживала період значного економічного росту і декларувалася одним з європейських «економічних тигрів» [20]. Так в 2003 р. у «Форбс» була опублікована стаття, в якій Словаччину порівнюють з Гонконгом та Ірландією – невелика за розмірами територія із значними економічними можливостями. Зазначається, що кількість прямих іноземних інвестицій з 1999 р. зростає з 2 до 10 мільярдів доларів. Вказується на величезний прорив держави з часів перебування при владі схильного до авторитаризму та орієнтованого на Росію В. Меч'яра [19].

Словаччина стала одним із лідерів автомобілебудування в Центральній Європі, маючи на своїй території заводи таких світових концернів як Volkswagen, Peugeot та KIA Motors. Експорт продукції вищезгаданих концернів, а також компаній Samsung та Sony сприяли високому росту словацької економіки. Автомобільний бум початку ХХІ ст. криє в собі політичний контекст. Більша частина важкої військової промисловості Чехословаччини розміщувалася на території Словаччини. Продукція військового сектора була основою Словацької економіки в 60-80-х роках ХХ ст. Прийняття урядом Чехословаччини програми конверсії військового сектора в 80-х рр. стало одним з основних факторів розподілу Чехословаччини в 1993 р. Це також пояснює позицію Меч'яра як представника політичних інтересів даної галузі. Меч'яр прагнув будувати дружні відносини з Росією, оскільки 40% Словацького виробництва (особливо це стосується військового сектора) було орієнтовано на радянський ринок [16, с. 79-80].

На початку 2005 р. Словацька Республіка опинилася в центрі міжнародної політики. 24 лютого 2005 р. в Братиславському замку відбулися російсько-американські переговори з питань безпеки, нерозповсюдження зброї масового знищення, боротьби з тероризмом та інших проблем глобального та регіонального розвитку [1]. Однією з причин, чому Словаччину обрали за місце проведення саміту словацька преса називала дружні відносини між Дж. Бушем та М. Дзуріндою, які знайомі ще з 2001 р., коли словацький прем'єр-міністр перебував з офіційним візитом до Сполучених Штатів [14]. У своєму зверненні до словацького народу Президент США подякував за допомогу у розбудові демократії та участь словацьких вояків у військових конфліктах в Азії, підкресливши, що американський народ цінує виявлену словаками відвагу та дружбу [21]. Після закінчення саміту В. Путін в ході свого першого офіційного візиту до Братислави зустрівся

з президентом І.Гашпаровічем, прем'єр-міністром М.Дзуріндою, членами парламенту [22]. Після закінчення переговорів був підписаний Договір про торгово-економічне та науково-технічне співробітництво, який підкреслює прагнення сторін розвивати економічне співробітництво між державами з урахуванням членства Словаччини в ЄС та національних інтересів кожної із сторін [9].

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити наступні **висновки**:

У період перебування при владі прем'єр-міністра В.Меч'яра словацько-російські відносини будувалися з урахуванням економічних інтересів провладних політичних сил, а словацька зовнішня політика будувалася з урахуванням стратегічних інтересів Москви.

Після приходу до влади Словацької демокра-

тичної коаліції вектор зовнішньої політики Словацької Республіки змінився у бік євроатлантичної інтеграції, внаслідок чого були переглянуті політичні та економічні зв'язки з Росією. Відбулося значне «похолодання» двосторонніх відносин.

Набуття Словацькою членства в НАТО та ЄС змінило геополітичний статус держави і значно вплинуло на формат відносин з Росією. Відтепер словацько-російські відносини будуються з урахуванням стратегічних інтересів Північноатлантичного Альянсу та Європейського Союзу.

В період односторонньої орієнтації Словаччини на Росію країну гостро критикували на Заході. Натомість європейські та американські аналітики відзначають значний прорив Словаччини у сфері економічних реформ та розбудови демократії в період 1998 – 2006 років.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Блинов А. Президенты говорили о демократии и пропавших ракетах / Артур Блинов, Наталья Меликова // Независимая газета. – 25 февраля 2005 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.ng.ru/politics/2005-02-25/2_bratislava.html
2. Глинкина С. П. Россия и Центрально-Восточная Европа на рубеже XX-XXI веков / С.П. Глинкина, И.И. Орлик // Новая и новейшая история. - 2006. - № 4. - С. 3–26.
3. Гулевич В. Словакия: маленькое звено большой политики / Владислав Гулевич // Международная жизнь. – 26 декабря 2011 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://interaffairs.ru/read.php?item=8162>
4. Договор о дружественных отношениях и сотрудничестве между Российской Федерацией и Словацкой Республикой // Министерство иностранных дел Российской Федерации / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/45FED4E4A8E8242F442579B50036808D
5. Задорожнюк Э.Г. Социал-демократия в Центральной Европе / Э.Г. Задорожнюк. - М.: Academia, 2000. - 311 с.
6. Куранов А. И в ЕС узнают, что такое сливовица / Александр Куранов // Независимая газета. - 2003-04-07 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.ng.ru/courier/2003-04-07/15_slovakia.html
7. Опыт демократических преобразований Словакии / [Ред. кол. Бутора М., Месежников Г., Коллар М.]. – Братислава: Институт общественных проблем, 2007. - 214 с.
8. Рот Р. Внешняя политика Словацкой Республики и Чешской Республики в геополитическом пространстве Центральной Европы : автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата политических наук: спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений и глобального развития» / Роман Рот. - Санкт-Петербург: С.-Петерб. гос. ун-т., 2004. – 25 с.
9. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Словацкой Республики об экономическом и научно-техническом сотрудничестве // Министерство иностранных дел Российской Федерации / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec3256fb60028200c?OpenDocument>
10. Торкунов А.В. Мировые реалии начала XXI века и внешняя политика России / Анатолий Васильевич Торкунов // Аналитические записки Научно-координационного совета по международным исследованиям МГИМО(У) МИД России. - Выпуск № 1, ноябрь 2004 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.mgimo.ru/files2/y01_2012/218999/az-01.pdf
11. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3 т. Т. 3: Трансформации 90-х годов. Ч.2. / [Ред. кол. А.Д. Некипелов, С.П. Глинкина, Р.С. Гринберг, Р.Н. Евстигнеев, И.И. Орлик, Э.Я.Шейнин, Б.А. Шмелев]. – М.: Наука, 2002. – 464 с.
12. Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории в 2 кн. Кн. 2 / [Ред. кол. Э. Г. Задорожнюк, В.В. Марьина, Е.П.Серапионова]. – М.: Наука, 2005. – 558 с.
13. Янчук Л. В. Зовнішня політика Словацької Республіки: особливості формування та пріоритетні напрямки розвитку (1993-2010): автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Лариса Василівна Янчук. – К.: Ін-т історії України НАН України., 2011. – 21 с.
14. APA: Prečo je summit v Bratislave // TASR. - 21 februára 2005 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://spravy.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A050224_205436_sk_domace_p04
15. Bútora M. Slovensko v šedej zóne? Rozširovanie NATO. Zlyhanie a perspektívy Slovenska / Martin Bútora, František Šebej. – Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1998. – 255 s.
16. Central-East European Policy Review 2011: a report of the CSIS Lavrentis Lavrentiadis Chair in Southeast European Studies / [editor J. Bugajski; contributors W. Andrusyszyn, A. Duleba, S. Fisher, V. Jackovich, D. Král, T. Magyarics, S. Serfaty, I. Teleki, T. Valasek]. - Washington: Center for Strategic and International Studies, 2011. – 112 p.
17. Duleba A. Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky. Aktuálna agenda slovensko-ruských bilaterálnych vzťahov / Alexander Duleba. – Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 1996. – 112 s.
18. Duleba A. Impending Russification of Europe / Alexander Duleba // Týžden. – December 4, 2006 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.eu-russiacentre.org/assets/files/Duleba-Tyzden-04Dec2006_eng1.pdf
19. Forbes S. Investors' Paradise / Steve Forbes // Forbes. – November 8, 2003 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.forbes.com/forbes/2003/0811/021.html>
20. Kron R. The Slovak Elections: Bratislava Wakes up on the «Right» Side of the Bed / Robert Kron // Central Europe Digest. - No. 113, 21 June 2010 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.cepa.org/ced/view.aspx?record_id=248
21. Prosnan M. Bush ocenil slovenskú pomoc v Iraku / Martin Prosnan // Pravda. – 24 februára 2005 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://spravy.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A050224_094331_sk_domace_p12
22. Putin večeral s Gašparovičom // SITA. – 24 februára 2005 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://spravy.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A050224_205436_sk_domace_p04